

Психолого-педагогічні причини неуспішності учнів та способи їх подолання в умовах диференціації навчально-виробничого процесу

Хто такі невстигаючі підлітки? Підлітковий вік традиційно відноситься до найскладніших періодів розвитку. Він пов'язаний з бурхливими фізіологічними перебудовами організму. Не випадково його називають перехідним, «важким віком», «віком бурь». Головна особливість цього віку - перехід від дитинства до дорослості.

«Уже не зовсім дитина, але ще не цілком юнак, він виникає на життєвій сцені, крихкий і тонкий, дивно відчужений від усіх. Різкий профіль. Голос, немов зірвався, «перегоріли». Виклик, холод-ність у всьому ... Болісна проблемність і всередині, в свідомості, і зовні, в поведінці», - так описує підлітка професор Д.В. Ольшанський.

Перехідність психіки підлітка полягає в співіснуванні, одночасній присутності в ній рис дитячості і дорослості. Так, на тлі наслідування поведінки дорослих, боротьби за незалежність і пристрасного бажання швидше подорослішати у підлітка нерідко зберігається схильність до поведінкових реакцій, які зазвичай характерні для більш молодшого віку, - до реакцій відмови, опозиції, протесту тощо

Щоб знайти засіб для подолання неуспішності, треба знати причини, що породжують її. Це може бути низька якість розумової діяльності підлітка, відсутність у нього мотивації до навчання, недосконалість організації навчального процесу та ін. Визначивши, чим викликана неуспішність, педагог зможе надати учню кваліфіковану допомогу по її подоланню.

Проблема неуспішності турбує всіх: і викладачів і студентів. Очевидно, що на світі немає жодного психічно здорового підлітка, який хотів би погано вчитися. Коли ж мрії про успішне навчання розбиваються об перші «двійки», у підлітка спочатку пропадає бажання вчитися, а потім він просто прогулює уроки або стає «важким» студентом, що найчастіше призводить до нових негативних проявів і в поведінці. Навчанні учні починають шукати людей, в колі яких вони не будуть відчувати себе нікчемними.

Що ж таке неуспішність?

Неуспішність - це відставання в навчанні, при якому за відведений час учень не опанує на задовільному рівні знання, передбачені навчальною програмою, а також весь комплекс проблем, який може скластися у підлітка у зв'язку з систематичним навчанням (як в групі, так і індивідуально).

Сучасна педагогіка про причини неуспішності

Зовнішні та внутрішні причини неуспішності

Неуспішність - одвічний головний біль педагогів. Причини труднощів у навчальній діяльності учнів розглядалися багатьма педагогами і психологами (М.А. Данилов, В.І. Зикова, Н.А. Менчинська, Т. А. Власова, М. С. Певзнер, А.Н. Леонт'єв, А. Р. Лурія, А. А. Смирнов, Л.С. Славіна, Ю.К. Бабанський).

У кожного відстаючого своя причина, але в той же час є і загальні для певного кола учнів. Характерні пояснення викладачів. Навіть найдосвідченіші з них говорять лише про небажання студентів вчитися, про відсутність у них пізнавальних інтересів, поганий вплив

вулиці, сім'ї тощо, але ніколи не пов'язують неуспішність з недоліками власної роботи, хоча дуже часто саме це і є однією з головних причин. Першим з педагогів, хто пояснив низькі результати навчання не природною бездарністю студентів, а примітивними, «кустарними» методами навчання, був В.А. Сухомлинський. Він писав: *«Страшна це небезпека - неробство за партою, неробство шість годин щодня, неробство місяці і роки. Це руйнує морально, калічить людину»*. Педагог практик, він точно знав, що неробство, лінь виховуються на уроці. Але, перебуваючи так само, як і вся система освіти під гнітом традиційної системи проведення уроку, Сухомлинський не зміг виявити і усунути її вади. Зізнався: *«Всі наші задуми, пошуки і побудови перетворюються на порох, якщо немає у учня бажання вчитися»*.

Втім, неуспішність завжди викликається сукупністю причин, одна з яких є вирішальною, і важливо знайти саме її, інакше всі наші клопоти виявляться марними. Ю. К. Бабанський та В. С. Цетлін виділяють дві групи причин неуспішності: зовнішні і внутрішні. Аналіз їх робіт дозволив побудувати наступну схему.

В.С. Цетлін пише: *«Цілеспрямована робота навчального закладу щодо попередження неуспішності може дати належні плоди лише при загальному поліпшенні соціальних умов»*. Недосконалість організації навчального процесу - нецікаві уроки, відсутність індивідуального підходу, переважання виробляє діяльності, перевантаження, несформованість прийомів пізнавальної діяльності, прогалини в знаннях викладача. Чи можна назвати людину викладачем, якщо він, по-перше, конфліктує зі студентами і, по-друге, не володіє ефективними методами навчання. Часом вже з перших зустрічей викладач визначає хто у нього встигає, а хто вічний двічник. Але щоб домогтися високих результатів навчання і виховання, викладач повинен вірити, що всі студенти успішні і розумні. Тому якщо потрібного результату немає, то причину повинен бачити викладач перш за все не в студентах, а в своїх невдалих методах. Якщо ж причину невдач він буде бачити тільки в бездарності студентів, тоді для нього взагалі відпадає необхідність пошуку ефективних методів: такий педагог залишається кустарем.

А ось однією з головних внутрішніх причин неуспішності є дефекти здоров'я підлітків викликані в деякому роді погіршенням матеріального стану. Зрозуміло, що людина, що страждає тими чи іншими недугами, не в змозі винести колосальні навчальні навантаження. До внутрішніх причин відносяться і такі, як низький розвиток інтелекту, відсутність стійкої позитивної мотивації навчання і слабо розвинена воляова сфера. На останню у нас якось не прийнято звертати особливої уваги, а тим часом саме воля і посидючість грають дуже важливу роль у навчальній діяльності. Про це ще писав К. Д. Ушинський: *«Вчення, засноване тільки на інтересі, не дає можливості зміцнити самовладання і волі студента, так як не всі в навчанні цікаво і доведеться багато, що треба буде, взяти силою волі».*

У табл. 1 наведені причини і характер прояву неуспішності. Виявити причини неуспішності можна за допомогою діагностичних методик, що дозволяють встановити наявність і характер навчально-пізнавальних здібностей та інтересів студентів і визначити оптимальні умови їх навчання

Причини і характер прояву неуспішності	
Причини неуспішності	Характер прояву
Низький рівень розвитку навчальної мотивації (ніщо не спонукає вчитися). Впливають обставини життя підлітка в сім'ї; взаємини з оточуючими дорослими.	Неправильно сформоване ставлення до навчання, нерозуміння його суспільної значимості. Немає прагнення бути успішним в навчальній діяльності (відсутня зацікавленість в отриманні гарних оцінок, цілком влаштовують задовільні)
Інтелектуальна пасивність як результат неправильного виховання. Інтелектуально пасивні учні - ті, які не мали ні правильних умов для розумового розвитку, ні достатньої практики інтелектуальної діяльності, у них відсутні інтелектуальні вміння, знання та навички, на основі яких педагог буде навчання	При виконанні навчального завдання, що вимагає активної розумової роботи, відсутнє прагнення його зрозуміти і осмислити. Замість активних роздумів - використання різних обхідних шляхів: зазубрювання, списування, підказки товаришів, вгадування правильних варіантів відповіді. Інтелектуальна пасивність може проявлятися як вибірково щодо навчальних предметів, так і в усій навчально-виховній роботі. Поза навчальних занять багато з таких студентів діють розумніше, активніше і кмітливим, ніж в навчанні
Неправильні навички навчальної роботи - з боку педагога немає належного контролю над способами і прийомами її виконання	Учні не вміють вчитися, не вміють самостійно працювати, тому що користуються малоефективними способами навчальної роботи, які вимагають від них значних втрат зайвого часу і праці: заучують текст, не виділяючи логічних частин; починають виконувати практичні завдання раніше, ніж вивчають правило, для застосування якого ці завдання задаються; не перевіряють свої роботи або не вміють перевіряти; виконують роботу в повільному темпі
Неправильно сформоване ставлення до навчальної праці: прогалини у вихованні (немає постійних трудових обов'язків, не привчені виконувати їх акуратно, не	Небажання виконувати не дуже цікаве, нудне, важке, що віднімає багато часу завдання. Недбалість і несумлінність у виконанні навчальних обов'язків. Невиконані

висувалося строгих вимог до якості роботи; розпещені, неорганізовані учні); Неправильна організація навчальної діяльності в НЗ	або частково виконані домашні завдання. Неакуратне поводження з навчальними посібниками
Відсутність або слабкий розвиток навчальних і пізнавальних інтересів - недостатня увага до цієї проблеми з боку педагогів і батьків	Знання засвоюються без інтересу, легко стають формальними, т. К. Не відповідають потреби в їх придбанні, залишаються мертвим вантажем, не використовуються, не впливають на уявлення студента про навколишню дійсність і не спонукають до подальшої діяльності

Студентів з проблемами успішності можна умовно розділити на кілька груп: 1 група. Низька якість розумової діяльності (слабкий розвиток пізнавальних процесів - уваги, пам'яті, мислення, несформованість пізнавальних умінь і навичок і т. Д.) Поєднується з позитивним ставленням до навчання.

2 група. Висока якість розумової діяльності в парі з негативним ставленням до навчання.

3 група. Низька якість розумової діяльності поєднується з негативним ставленням до навчання.

Найчастіше педагог стикається зі студентами першої та другої групи. Кожній групі студентів слід надавати диференційовану допомогу.

Психологи вважають, що одним з вирішення цієї проблеми має стати тісна співпраця педагога і батька, залучення відстаючих в планування різних заходів, в обговоренні способів їх здійснення, дозволяти їм самим визначати коло своїх обов'язків.

У новій освітній ситуації останніх років було поставлено складне психолого-педагогічна проблема - оптимізація діяльності викладача по корекції неуспішності студентів.

Проблема подолання неуспішності в цій концепції розглядається як педагогічна задача, що має алгоритм оптимального рішення: засвоєння педагогами завдання; її конкретизація на основі вивчення даних умов; вибір найкращого для даних умов комплексу засобів; розробка і реалізація плану вирішення задачі відповідно до обраними критеріями оптимальності та ін.

Які ж шляхи усунення пропонує педагогіка?

1. Попередження неуспішності. Як показав аналіз умов, що викликають відставання, основне значення має вдосконалення процесу навчання, посилення його виховує і розвиває впливу. Рекомендації спрямовані на вирішення цих питань як в індивідуальній роботі з студентами, так і в роботі з усією групою. Дуже важливо своєчасно виявити причини неуспішності і усунути їх.

Діяльність викладача по попередженню неуспішності вимагає, щоб при виявленні відставання оперативного вживалися заходи для її усунення. У літературі вибір заходів пов'язується зазвичай тільки з причинами неуспішності, що, звичайно, недостатньо. Таке накладення в теорії і практиці пов'язане з тим, що в понятті «неуспішність» не виділено його елементи, які не виявлені ознаки відставання. Тим часом це необхідно для правильного вибору заходів подолання неуспішності і відставань, для розуміння причин цих явищ.

2. Педагогічна профілактика - пошуки оптимальних педагогічних систем, в тому числі застосування активних методів і форм навчання, нових педагогічних технологій, проблемного і програмованого навчання, інформатизація педагогічної діяльності

При розробці шляхів вдосконалення навчально-виховного процесу, як правило, мається на увазі створення особливо сприятливих умов для невстигаючих студентів. Розробляються також окремі заходи, що поширюються на всіх студентів; вони служать для загального поліпшення умов навчання і виховання студентів. Сюди відносяться пропозиції щодо покращення обліку та контролю, рекомендації про те, як активізувати пізнавальну діяльність студентів і їх самостійність, посилювати творчі елементи в ній, стимулювати розвиток інтересів. Плідними представляються шляхи перевиховання відносин, запропоновані в деяких педагогічних і психологічних роботах: поставити перед студентом такі доступні для нього завдання, щоб він міг досягти успіху. Від успіху, навіть самого незначного, може бути прокладений міст до позитивного відношення до вчення.

Необхідно звернути увагу і на особливі умови опитування для невстигаючих студентів.

Рекомендується давати їм більше часу для обдумування відповіді у дошки, допомагати викладати зміст уроку, використовуючи план, схеми, плакати. Опитування слабоуспеваючих студентів рекомендується поєднувати з самостійною роботою інших студентів з тим, щоб із які відповідають учнем можна було провести індивідуальну бесіду, з'ясувати його труднощі, допомогти навідними питаннями. Відзначається, що в ході самостійної роботи на уроці завдання для слабоуспеваючих студентів корисно розбивати на етапи, дози, більш докладно, ніж інших студентів, інструктувати їх.

3. . Педагогічна діагностика - систематичний педагогічний моніторинг, контроль і оцінка результатів навчання, своєчасне виявлення прогалин. Для цього застосовуються бесіди викладача зі студентами, батьками, спостереження за важким учням з фіксацією даних в щоденнику викладача, проведення тестів, аналіз результатів, узагальнення їх у вигляді таблиць за видами допущених помилок.

Ю.Бабанскім запропонований педагогічний консиліум - рада викладачів з аналізу та вирішення дидактичних проблем відстаючих студентів.

4. Педагогічна терапія Педагогічна терапія - заходи щодо усунення відставань у навчанні. У вітчизняних ОУ це додаткові заняття. Поширеність цього заходу, хоча її і справедливо критикують за нераціональність, пояснюється, на нашу думку, тим, що вона збільшує кількість часу для вивчення матеріалу. Цей спосіб виявляється єдиним у тих викладачів, які не вміють диференціювати роботу студентів на уроці, індивідуалізувати домашні завдання. На Заході подібну методику представляють собою групи вирівнювання. Переваги останніх в тому, що заняття в них проводяться за результатами серйозної діагностики, з підбором групових та індивідуальних засобів навчання. Їх ведуть спеціальні викладача, відвідування занять обов'язково.

Необхідна диференціація і домашньої роботи студентів. Це питання щодо мало розроблений, але є цікаві міркування про корисність програмованих посібників для домашніх завдань відстаючим, про ефективність створення проблемної ситуації та індивідуалізації домашніх завдань.

5. Виховний вплив Виховний вплив. Оскільки невдачі в навчанні пов'язані найчастіше з поганим вихованням, то з неуспеваючими студентами повинна вестися індивідуальна планована виховна робота, яка включає і роботу з сім'єю відстає. Ефективність навчальної роботи студентів в кінцевому підсумку визначається характером їх особистісної вихованості, їх моральними і соціальними якостями. Тому навчання має проводитися так, щоб воно в

максимальному ступені сприяло вихованню кожного студента як високоморальної, творчо активної і соціально зрілої особистості.

Ефективність навчання, характер відносини студента до навчальної роботи залежать і від того, яке життя його в освітній установі і групі, чи задовольняє це життя його потреби і особливо потреба в емоційному насиченні, з якими почуттями він йде в коледж, які емоції і почуття викликає у нього навчально-виховний процес. Життя студента в коледжі, навчальний процес, уроки і позаурочні групові та общеколеджні заходи повинні бути так організовані, щоб в них могли і хотіли брати активну участь всі, щоб вони викликали, формували і розвивали у кожного студента його особистісні інтереси і схильності.

Взаємини між викладачами і студентами повинні бути засновані на оптимістичному відношенні викладача до кожного студента: викладач повинен вірити в можливість і сили будь-якого студента. Він повинен виявляти кращі і сильні сторони кожного студента і, спираючись на них, разом з зі студентом боротися з його слабкими якостями. Для того щоб боротися з недоліками того чи іншого студента, викладач повинен шукати його гідності і створювати умови, щоб кожен студент домігся успіху в будь-якій області. Студент, який в коледжі не досягає успіху, стає невдахою, відчуває себе таким, і тим самим він приречений на неуспіх у навчальній роботі. Треба виходити з постулату, що хоча виховання, коледж і викладач не всесильні, але їх можливості великі і треба в максимальному ступені використовувати ці можливості, спираючись на глибоке і всебічне знання студента, його особливостей і якостей.

2.2 Робота зі студентами зі слабким розвитком розумової діяльності

Для першої групи невстигаючих (зі слабо розвинутою розумовою діяльністю, але з бажанням вчитися) проводяться спеціально організовані заняття по формуванню пізнавальних процесів - уваги, пам'яті, окремих розумових операцій: порівняння, класифікації, узагальнення; заняття по формуванню навчальних навичок: алгоритм вирішення задачі або робота з її умовою, розвиток швидкості читання і т. д. Головне в роботі з такими студентами - вчити вчитися. Марно кликати до почуття обов'язку, совісті, викликати батьків в ОУ, студенти самі болісно переживають свої невдачі. Навпаки, треба разом з ними радіти кожній, нехай найменшій, але перемозі, кожному просуванню вперед.

Джерело активності людини - його потреби. Мотив - спонукання до активності в певному напрямку. Мотивація - це процеси, що визначають рух до поставленої мети, це фактори (зовнішні і внутрішні), що впливають на активність чи пасивність студентів.

Як викликати у студента відчуття руху вперед, переживання успіху в навчальній діяльності? Для того щоб зацікавити студентів, необхідно використовувати всі можливості навчального матеріалу:

- створювати проблемні ситуації;
- активізувати самостійне мислення;
- організовувати співпрацю студентів на уроці;
- вибудовувати позитивні відносини з групою;
- проявляти щире зацікавлення в успіхах студентів.

При розвитку мотиву досягнення слід орієнтувати студента на самооцінку діяльності (наприклад, задавати такі питання: «Ви задоволені результатом?»); Замість оцінки сказати

йому: «Ви сьогодні добре впоралися з роботою»). Можна проводити індивідуальні бесіди, обговорюючи досягнення і промахи, постійно цікавитися ставленням студента до процесу і результату своєї діяльності. Учні, які вже засвоїли матеріал і виконали завдання, можуть відпочити або виконати додаткові завдання. Студентам, які орієнтовані на уникнення невдач, варто дати такі завдання, які підтримають їх самооцінку, захистять від публічного засудження і критики.

Робота зі студентами, що не бажають вчитися

Причиною поганої успішності багатьох студентів є внутрішня особистісна позиція - небажання вчитися. В силу різних причин їх інтереси знаходяться за межами навчального закладу. НЗ вони відвідують без жодного бажання, на уроках уникають активної пізнавальної діяльності, до доручень викладачів ставляться негативно. Про студентів цієї групи можна сказати так: буде мотивація - буде продуктивність навчання.

Існує пряма залежність інтелектуальних процесів від мотивації діяльності. Як захопити хлопців пізнанням нового?

Завдання педагога в цьому випадку:

- допомогти учням усвідомити необхідність отримання нових знань;
- розвивати відповідальність;
- підтримувати впевненість студентів у власних силах, виробляючи позитивну самооцінку.

Мотиваційними процесами можна управляти, створюючи умови для розвитку внутрішніх мотивів особистості, а також вміло стимулюючи студентів. Бажано продумати кожен урок згідно інтересам студентів, використовувати всі можливості навчального матеріалу для розвитку їх допитливості. Для того щоб підвищити пізнавальний інтерес, застосовуються активні форми навчання. це:

- вирішення проблемних ситуацій;
- використання дослідницького підходу при вивченні навчального матеріалу;
- зв'язок навчальної інформації з життєвим досвідом студентів;
- організація співробітництва, використання командних форм роботи і методів діяльності, побудованих на змаганні з періодичною зміною складу груп; позитивне емоційне підкріплення, індивідуальна і групова робота над проектами.

Перешкода розвитку мотивації - тривожність і страх на уроках. Погрожуючи, залякуючи, принижуючи, обмежуючи, педагог забарвлює негативними емоціями ситуацію навчальної діяльності. Це призводить до того, що учень, що випробував сильну тривогу, зосереджується на особистих переживаннях, які витісняють бажання засвоїти навчальний матеріал.